

POZİTİVİZM KISKACINDA AYDININ İNANÇ PROBLEMİ: *MATMAZEL NORALİYA’NIN KOLTUĞU* VE *YALNIZIZ* ROMANLARI

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
54. SAYI / VOLUME
2023-GÜZ / AUTUMN

Öz: Türk edebiyatının önde gelen yazar ve gazetecilerinden Peyami Safa (1899-1961), Cumhuriyet Dönemi'nin en üretken yazarlarından dır. Hikâye, roman, makale, gezi yazısı, fıkra ve tiyatro yazıları yazan Peyami Safa, aynı zamanda bir fikir adamıdır. Peyami Safa eserlerinde çoğunlukla Doğu-Batı çatışması, insanın ruh bunalımları ve ikilemleri, ahlak çöküntüsü, toplumsal değişme vb. konuları işlerken zaman içinde hem eserlerinde hem de fikir yazılarında sapma ve değişme noktaları olduğu göze çarpmaktadır. Sözü edilen bu sapma ve değişimler Peyami Safa'nın özellikle temel eserlerinden 1944 yılında yazmaya başladığı ancak 1949 yılında bastırıldığı *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve 12 Eylül-20 Aralık 1950 tarihleri arasında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilip 1951'de kitap olarak yayımladığı *Yalnızız*'da dikkati çekmektedir. Bu eserler yazarın insanı bütünleyen ancak insan ruhunda gizli kalan yönleri keşfetmeye çalıştığı eserlerdir. Yazarın parapsikolojik ve metapsişik olaylara olan merakından ortaya çıkan iki eserinde, bireyin akıl yoluyla açıklayamadığı durumlarda inanmanın bir problem olarak irdelenip özellikle Ferit, Samim ve Meral üzerinden tartışılması çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, *Yalnızız*, İnanç Problemi.

The Intellectual's Crisis of Faith in the Grip of Positivism: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* and *Yalnızız*

Abstract: Being a prominent figure in Turkish literature and journalism, Peyami Safa (1899-1961) stands out as one of the most prolific writers of the Republican Era. In addition to producing a variety of literary forms such as short stories, novels, articles, travel writings, columns and plays, he was also a thinker. In his works, while he handles themes such as the East and West conflict, psychological struggles and dilemmas of individual, moral decay, and social transformations, one can observe shifts and changes in both his literary and philosophical works. Notably, these shifts are evident in two of his seminal works: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* which he began to write in 1944 but published in 1949, and *Yalnızız* which was serialized in *Yeni İstanbul* newspaper between September 12th and December 20th in 1950, and later published in 1951. These works aim to reveal facets of human nature that complement individual but remain concealed within human psyche. This study focuses on the discussion of faith as a subject matter especially when one cannot explain a situation rationally, particularly through the characters Ferit, Samim, and Meral, in two of his works which appeared due to the author's curiosity over parapsychological and metapsychical phenomena.

Keywords: Peyami Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, *Yalnızız*, Crisis of Faith.

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi
Dilber TAHİROĞLU

Mardin Artuklu Üni.
Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

dilbertahiroglu@artuklu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6314-1789

Gönderim Tarihi
Received
21.07.2023

Kabul Tarihi
Accepted
28.11.2023

**Atf
Citation**
Tahiroğlu, Dilber. "Pozitivizm Kısacında Aydının İnanç Problemi: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız* Romanları." *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, no. 54, 2023, ss. 167-186.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Tanzimat’la birlikte özellikle aydınlar arasında eski edebiyatta hâkim olan akli küçümseme düşüncesi ortadan kalkmaya başlamış ve böylece Batı’dan gelen akli yaklaşım ile akli küçümseme arasında bir çatışma başlamıştır. Bu anlamda Şinasi’nin Batılılaşma Dönemi Türk edebiyatının ilk siması kabul edilmesinin nedenlerinde birisi, ilk keskin çıkışının inanç krizi ile ilgili olmasıdır. Münacât’ının

Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
Cân ü gönlümce münâcât ü ibâdet lâzım (Akyüz 10)

beytinde Tanrı’nın varlığına akla uygun delil ister. Bu durum inanç konusunda bir şüphe ve bunalımın başladığına işarettir. Yani bu süreçte eski inanç sisteminden sapmalar baş gösterirken özellikle II. Meşrutiyet (23 Temmuz 1908) sonrasını takip eden yıllarda Materyalist ve Pozitivist fikirler alabildiğince serbest bir zemin ve yayılma alanı bulur. Beşir Fuad (1852-1887), Ahmet Rıza (1858-1930), Salih Zeki Bey (1864-1921), Rıza Tevfik (Bölükbaşı, 1868- 1949), Hüseyin Cahit (Yalçın, 1874-1957), Ahmet Şuayb (1876-1910) gibi isimler din-metafizik-pozitivizm ile yakından ilişkileri olan aydınlardır. Orhan Okay’ın aşağıda belirttiği ifadeleri Osmanlı aydınının materyalizmle ilişkisini yansıtmaya bakımından önemlidir: “Osmanlı aydını, çok kaba hatlarıyla materyalizme yabancı değildir ve onun dinsizlikle eş mânada olduğunu kabul etmiştir” (38).¹

Dolayısıyla denilebilir ki 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren tıpkı Osmanlı Devleti gibi Osmanlı aydını da pozitivism ve materyalizmin kuşatması altındadır; yine buna paralel olarak “inanç” problemi Batılılaşma Dönemi Türk edebiyatında yeni bir konu değil aksine temel bir konudur.

Peyami Safa (1899-1961) da bu dönemin bir aydını olarak küçük yaşta itibaren felsefeye ilgi duymuş, bu ilgiden dolayı da felsefe çevrelerine yakın durmuştur. Öyle ki kendi dönemindeki tartışmalı konferanslara tebliğ bile sunmuştur. Peyami Safa’nın felsefeye olan ilgisi onu zaman içerisinde mütareke yıllarında (1918-1922) İstanbul’da yıkılan imparatorluğun enkazı üzerinde beslenen iki tür fikirle ilgilenip tarafını seçmeye götürmüştür. Ülkenin bu fikirleri şöyle özetlemektedir:

Biri maddi imkânsızlıklar önünde manevi kuvvete ve yarı mistik bir ruh hamlesine dayanmak, ikincisi yenilişin doğurduğu ümitsizliğe karşı, idealist harekete tepki hâlinde, maddeye dayanan yeni bir hız almak. Bunlardan birincisi Bergson metafiziği, ikincisi diyalektik materyalizmdir. Her

¹ Batılılaşma Dönemi Türk edebiyatının başlangıç döneminde rasyonalizm, pozitivism ve materyalizm etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Okay, 11-49.

iki felsefenin de ortak vasfı, zihinci bir ağır evrim görüşüne karşı vaziyet alışları, devrimci ve hamleci oluşları idi. Fakat birinin ruhta gördüğü hamle gücünü öteki maddede görüyordu (375).

Pozitivizm (Maddecilik) ve Bergsonculuk (Sezgisicilik) birbirine paralel olarak mütareke yıllarının İstanbul’unda ilk ürünlerini vermiştir. Peyami Safa da bu iki fikrin temelinde yatan düşünceleri yakından takip etmiş, bu fikirlerin savunuculuğunu yapan aydınlarla aynı ortamda bulunmuş, nihayetinde “... madde kaba, pasif, kendi başına bir şey yaratmaktan aciz tek varlık değildir. Onu enerjiden ve insanda şuurdan ayrı, şuurun bütün verilerini tayin eden ilk sebep gibi görmeye imkân yoktur.” düşüncesini savunmuştur. Tarihî maddeciliğin madde anlayışına uymayan bu açıklama, Safa’daki değişimi yansıtırken onun *Türk Düşüncesi*’ndeki yazılarında artık idealizme karşı çıkmadığını da gösterir. Yani başlangıçta Safa, Bergson ve genel olarak mistik düşüncenin karşısındayken daha sonra dine ve mistisizme bağlandığı söylenebilir (Ülken 449).

İnanç Eksikliği Açısından *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız* Romanları:

Peyami Safa’nın bu çalışmada incelenen iki eserinin temelinde yatan fikirlerin anlaşılması için onun düşünce yapısındaki değişim ve bu değişimin beraberinde getirdiği dönüşüm hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Şüpheyle yaklaştığı durumların aksiyle açıklanabileceği fikri üzerinde duran Peyami Safa, böylelikle orijinaliteyi yakalamak için tenkitten de taviz vermez. Zaman içinde de metapsişik ve paranormal olaylar üzerinde kafa yormuş ve bu ilgiden de iki eseri doğar: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*² ve *Yalnızız*.³ Şüphesiz yazarın bu iki eseri birbirini tamamlayan eserlerdir. Yazarın ispiritizmaya merakını yansıtan bu eserlerde onun materyalist, pozitivist ve determinist anlayışların yetersizliğine bakışını da yakalamak mümkündür. Bu yüzden Berna Moran, Peyami Safa için “1960’lardan sonra Türkiye’deki resmî ideolojiyi daha da sağa çekerek dinci, gelenekçi ve mukaddesatçı doğrultuda değiştirmek isteyen çevrelerin gözde yazarı olur” (252) ifadelerini kullanır.

Önceki eserlerinde ekseriyetle Doğu-Batı çatışması, ahlaki çöküntü, toplumsal değişmeler vb. konuları işleyen Peyami Safa’nın II. Dünya Savaşı yılları (1939-1944)’na gelindiğinde mistisizm ve parapsikolojik olaylarla yakından ilgilendiği görülür. Bu durumu her iki dünya savaşına da tanık olan bireyin içine düştüğü anlamsızlık ve ruhî buhranla açıklamak

² Bu çalışmada Peyami Safa’nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1998) adlı eseri esas alınmıştır. Çalışmada geçen sayfa numaraları bu esere aittir.

³ Bu çalışmada Peyami Safa’nın *Yalnızız* (2001) adlı eseri esas alınmıştır. Çalışmada geçen sayfa numaraları bu esere aittir.

mümkündür. Sorularının yanıtını bulamayan birey, kendini oyalayacak aynı zamanda tatmin edecek yollar arayacaktır. Peyami Safa, sorularının yanıtını, Batı'yı hedef alan Doğu'yu yücelten ve mistisizmi esas alan bir âlemde ararken ruh/madde gibi konulara da eğilir. Büyükada'da Samet Ağaoğlu ve felsefe profesörü Macit Gökberk'le sohbetler eden Peyami Safa'nın ruh çağırma seansları düzenlediği de bilinir. Peyami Safa'nın bu merakı sonucunda ortaya çıkan *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda dördüncü sınıf tıp öğrencisiyken okulu bırakıp felsefeye başlayan Ferit'in yaşadığı bunalımın kişiliği ve görüşü üzerindeki etkisi Peyami Safa'nın hayat tecrübesinin yansıması hâlinde verilir. Bu duruma değinen Samet Ağaoğlu'nun ifadeleri şöyledir:

Büyükada'da Peyami Safa ile geçen gecelerden sahneler hatırlıyorum. Bu sahnelerdeki Peyami ile romanlarında yaşattığı kahramanların ruh yapıları arasındaki benzerlik ne kadar yakındı. Bir yandan realist bir yandan mistik, romantik bir insan vardı karşımda. O, Profesör Macit Gökberk, ben bir salonda ailece buluşur, her konudan konuşur, münakaşalar yapardık. Fakat buluşmalarımızın bir başka perdesi daha vardı: Ruhları davet. Peyami Safa ruhun varlığına inanıyordu. Ona göre beden bir kalıptır. Asıl olan ruhtur. Beden ölür, toprak olur. Fakat ruh ebediyen yaşar ve bırakıp gittiği dünyayı sık sık ziyaret eder... (91).

Bu ifadeler Peyami Safa ve Ferit arasındaki benzerlikleri göstermesinin yanı sıra *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve Ferit'in bir roman kişisi olarak ortaya çıkış sürecini yansıtmaya bakımdan da önemlidir. Diğer taraftan Vecdi Bürün de yazarın Samet Ağaoğlu'nun sözünü ettiği merakından doğan bu romanı yazmaya karar verişini aktarır. Peyami Safa'nın kendi hayatı etrafında *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nu yazma aşamasına değinir. Roman kahramanı Noraliya, babası tarafından Türk fakat gayrimüslim bir aile çevresi içinde büyümüş Nuriye'dir. Büyükada'nın Maden semtinde oturur. Bürün ile *Matmazel Noraliya'nın* evine giden Peyami Safa, onları tanıştırır. Bürün'ün gözlemlerinden *Matmazel Noraliya'nın* Peyami Safa'ya neden daha sık gelmediğine dair sitemde bulunduğu anlaşılır. Yine bu görüşmede Bürün bir romanın yolda olduğunu anlar. Peyami Safa'nın kendisine *Matmazel Noraliya'yı* nasıl bulduğunu sorması üzerine verdiği yanıt, Safa'nın romanı yazmadaki serüveni hakkında da bilgi verir niteliktedir:

Anladığıma göre, Peyami Bey güzel bir romana gidiyordu. Bu roman belki de güçlüklerle doğacaktı. Ama, Türk edebiyatını zenginleştirecek bir roman dünyaya gelecekti. Peyami Safa, Ada'daki evinin üst katına kapandı. Bazı geceler, kendi söylediğine göre, beş veya on sayfa yazıyordu. Ama işte böylece Türk edebiyatı, en güzel romanlarından birini kazandı (85- 86).

Peyami Safa'nın metapsişik ve paranormal olaylara merakından doğup insanın ruhsal bunalımları, tereddüt ve ikilemleri üzerine temellendirilen diğer eseri *Yalnızız*'dır. Bu eserin psikolojik ve fikri zemininin *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ile bütünlük sağladığını söylemek mümkündür. Her iki eserde de kişilerin yaşadığı inanç krizi/buhranının birey üzerindeki etkisi temel problemdir. Bu durum beraberinde okuyucuyu “inanç” kavramını sorgulamaya götürür:

Türkçe Sözlük'te inanç, “1. Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma. 2. Birine duyulan güven, inanma duygusu. 3. İnanılan şey, görüş, öğreti. 4. Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat” (1186) şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda “inanç”ın aslında insan için bir ihtiyaç; ruhsal yaşamını devam ettirebilmek için bir zaruret olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü dinlerin ve dolayısıyla inanmanın ortaya koyduğu bazı kurallar vardır. İnanan insan bu kuralları yerine getirip bağlı kaldığı takdirde huzura kavuşur. Çünkü dinin teminatı bu yöndedir. Bu açıdan bakıldığında dinin birey için bir ihtiyaç olduğu da inkâr edilmez. İnsan, bedenini temel ihtiyaçlarla (barınma, beslenme ve giyinme) tatmin ederken diğer taraftan ruhun da giderilmesi gereken ihtiyaçları olduğunu farkındadır. Bireyin ruhunu doyurmak için ihtiyacı olan temel husus huzurdur. Hemen bütün arayışları da bunun içindir. Mutluluk, eğlence dolu anlar, hoş sohbetler vb. bunu kısmen yerine getirir. Eksik kalan yönler ise zaman içinde depresif hâllerle kendini belli eder. Aslında bu da ruhun giderilmesi gereken ihtiyaçlarına yönelik bir tepkidir. Ruhun bu ihtiyaçları giderildiğinde bu defa hissedilen, ortaya çıkan eksiklik, tatmin olamama, arayışa kapılma gibi hisler insan ruhunun üstün bir güce inanma ve varlığını kabul etme ihtiyacını doğurur. Bu doğrultuda yani insanın inanma ihtiyacına yönelik Takiyettin Mengüşoğlu'nun dikkat çekici bir bakış açısı mevcuttur:

İnsan kendisini gelip-geçici, ölümlü bir varlık olarak değil, ebedî, ölümsüz bir varlık olarak görmek istiyor. Bu konuda kendisine yardım edecek bir inanca gereksinimi vardır. Çünkü insan yok olmak istemiyor; insanın bu dünyada ölmesi gerekiyorsa, o, o zaman başka bir dünyada yaşamak istiyor. İmdi insan sonsuz, ebedî olmak istiyor. Bu noktada insana dinler yardımı koşuyor (221).

İnanmanın getirdiği motivasyon, kabulleniş ve biat, kişinin ruhsal ölçüt ve arayışlarını sınırlandırırken güvenini de pekiştirir. Ancak belirsizlik, kendinden üstün bir varlığın var oluşunu kabullenme bireyi yaratıcıya yaklaştırırken günlük hayatta yaşanıp nedeni açıklanamayan metapsişik olaylar ise bireyi tıkanıklığa götürür. Her ne kadar bu olaylara determinist ve rasyonalist bir yaklaşım ile açıklama getirilmeye çalışılsa da bu yaklaşımın yetersiz kaldığı durumlar da mevcuttur. Bu durumları tecrübe eden birey, âlemde yalnız olmadığını düşündüğü gibi tecrübe edilen paranormal

olaylara Allah'a inanarak ve olayları O'na dayandırarak daha ziyade varlığını kabullenerek açıklık getirir. Zaten inanma ihtiyacı da insanın en zor zamanlarında, kendini yetersiz gördüğünde ortaya çıkar. Bu bağlamda *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız* romanlarında bireyin yaşadığı inanç problemleri ve Allah'ın varlığını kabul konusu işlenir. Yani bireyin akılla açıklayamadığı psikolojik problemleri Allah'ın varlığı ve hikmetleriyle aşma ana temi üzerinde yoğunlaşılır.

Bu çalışmada incelemeye konu edilen iki eserdeki Ferit, Samim ve Meral tipleri üzerinden bireyin inanç konusundaki düşüncelerini etkileyen nedenler, tereddütler ve gelgitler tartışılacaktır:

Mistik bir dünya görüşünün savunusu *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*:

Ferit; babasının etkisinde, onun yolunda, faydacı, dinsiz ve şüpheci biridir. Annesi ve iki ablası veremden ölmüş, kız kardeşi Nilüfer de aynı hastalıktan mustarıptır. Tıp okurken bırakır ve merak saldığı felsefeyi okur. Ferit ile ilgili en dikkat çeken husus, yaşadığı ruhsal problemler ve onun bu problemlerin farkında olmasıdır. Zaten bu yüzden delilik korkuları yaşar. Çocukluğunda uzun yıllar kendisini takip ettiğini düşündüğü siyah bir köpek, bir süre kaldığı pansiyondaki parapsikolojik ve metapsikolojik olayları çözememesi içinde bulunduğu buhranı derinleştirir.

Bu bağlamda *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nun II. Dünya Savaşı yılları (1939-1945) romanlarından biri olduğu unutulmamalıdır. Özellikle Ferit'te savaşın verdiği güvensizlik, ruhsal rahatsızlıklar ve arayışları görmek mümkündür. Bu durumun meydana getirdiği bireyin inancını kaybetmesi, aradığını maddede bulma sanısı ve dünya nimetlerinin çekiciliği toplumda materyalist-nihilist bir insan tipinin çıkmasına neden olmuştur. Bu tipi eserde Ferit temsil etmektedir. Ferit'in aşağıdaki ifadeleri aynı zamanda nihilist kişiliğini haykırdığı satırlardır:

Ben Türk değilim, insan değilim, hayvan değilim, tıbbiyeli değilim, felsefeci değilim, âşık değilim, zengin değilim, fertçi değilim, cemiyetçi değilim, milliyetçi değilim. Vafi Bey'in ecinnileri arasında oturan, iradesi çarpılmış, bir hafta sonra ne yapacağını bilmeyen, tembel, hiçbir şeye yaramaz ve ömrünün yarısı Avrupa'da hâriciye memurluklarında geçmiş, ayyaş, zampara, Hedonist, ciddiyetin yalnız hayvanlara yakıştığına inandığı için dünyanın bütün dramlarına kahkahayı basan ve bunun için "Gülener" soyadını alan bir baba ile yarı sanatkâr, yarı deli, erkek düşkünü, veremli ve veremden iki yetişkin kızını kaybetmiş, ayyaş, koksınman, Paris'te okuduğu için kültürlü, genç yaşında ölmüş bir ananın désencharte, déemesuér, desorienté, déraciné, dégeneré bir oğluyum (Safa 61).

Yukarıdaki ifadeler Ferit'teki hiçliği yansıtırken inançsızlığını ve içinde bulunduğu girdabın büyüklüğünü de gösterir. Onu bu girdaptan kurtaracak dünyevî (somut) bir güç yoktur. Böyle birinden bir düşünceye sâğlam, samimi ve güvenle yaklaşmasını yani dinî bir inancının olmasını beklemek hata olur. Ferit'in yaşadığı ikilem ve çatışmaların yanında tanık olduğu paranormal olaylar onu ruh/madde çatışmasında merkezî figür konumuna getirir. Ferit'in içinde bulunduğu çatışma ve açıklanamayan olayları aydınlatacak bir güce ihtiyacı vardır. Bu da eserin ikinci bölümünde ortaya çıkan ve inançlı bir kişilik olan Noraliya'dır. Yani bu iki ismin bünyesinde temsil ettiği iki görüş vardır: Maddecilik (Ferit), Ruhçuluk (Noraliya).

Ferit herhangi bir inanca bağlı olmadığı için yaşadığı bütün paranormal olayları inkâr eder ya da bu olaylara rasyonel bir açıklama getirmeye çalışır. Ferit'in bu tutumunu Prof. Macit Gökberk, şöyle açıklar: “Ferit'teki Aydınlanma'nın başta gelen din anlayışı “akıl dini”dir, “doğal din”dir. (...) “Akıl dini”, akılla bulunmuş olan, aklın yattığı ve benimsediği din demektir” (321).

Bu özelliği onun yaşayacağı değişimi sindirerek sahip olmasını sağlar. Ferit yaşadığı her olaya başlangıçta akıl diniyle yaklaşp açıklık getirmeye çalışır. Zamanla düşüncesinde birtakım değişimler yaşadığı için dine ve mistisizme bağlanır. Ferit kaldığı pansiyonda herkesin anormal özelliklere sahip olduğunun farkındadır: Zehra'nın konuşamıyor olmasının yanında zihninden saatin kaç olduğunu bilmesi, Ferit'in teyzesi Necmiye Hanım'ın öldürüldüğünü boşlukta film izler gibi görmesi; pansiyondaki odabaşı Vafi Bey'in Ferit hakkında bazı bilgileri onu tanımadan bilmesi ve Ferit'i yaşadığı buhranlardan okuduğu dualarla rahatlatması, Ferit'in kaldığı odanın kapısı kilitli olduğu hâlde odasına çıplak bir kadının girdiğini görüp bu kadının o uykudayken onu boğmaya çalışması hatta uyandığında kadının el izlerini boynunda görmesi, Ferit'in çocukluğundan beri kendisini siyah bir köpeğin takip ettiğini düşünmesi, nihayetinde bu olaylar karşısında ne yapacağını bilememesi vb. gelişmeler aslında Ferit'in yaşayacağı inanmanın dönüm noktasının birer halkasını oluşturur. Ara ara kriz geçiren Ferit, yine böyle bir kriz sırasında sığındığı muhallebicide ilaç alırken ihtiyar muhallebici kendisine,

Ben de sana bir şey diyeyim de baba sözüdür, unutma, dedi, ne zaman ki sıkıntıdaşın, bu hapları yutacağın yerde, derin bir nefes al, içinden tut nefesini, yüreğinden bir kere, ama yüreğinden, sözüme dikkat et, yüreğinden, yüreğinden anladın mı, yüreğinden bir kere 'Allahım' deyiver, sonra nefesini birden koyuver. Anladın mı? (Safa 65)

der. Bunun üzerine denileni yapınca gerçekten rahatlar. Buna karşılık yaşadığı durum karşısında ihtiyarın sakin kalmasına hayret eder. Ancak kısa

süre sonra Ferit bu duruma, içtiği ilacın etki etmeye başladığıyla açıklık getirir. Ondan beklenen de budur. Eğer Ferit, muhallebicideki ihtiyarın ya da Vafi Bey'in dediklerine körü körüne inansaydı sıradanlaşır. Çünkü o çevresindeki birçok kişi gibi suret-i mutlakacı değildir. Örneğin Ferit Nihilizm'i, Saim Marksizm'i, Mr. Joe Pozitivizm'i, Muhtar Milliyetçiliği, Vâfi Bey dini temsil eder. Ancak hiçbiri fikir dünyası esnek olan Ferit'i tatmin etmez. Çünkü Ferit, keskin fikirlerin kaidelerine teslim olacak biri değildir. Onun ihtiyaç duyduğu daha etkili ve güçlü bir varlığın etkisidir. O esnek bir kişiliktir. Ferit'teki inançsızlık ona babasından kalmıştır. Bu yüzden de köklü ve derindir. Ferit kendince yaşananlara akılla açıklanabilecek cevaplar arar ama nfiledir. Yani mevcut bilim ve felsefe, Ferit'in varlığın manasını anlamlandırmasında yetersiz kalır. Böylece yavaş yavaş varlığın manasının Allah ile açıklanabileceğini kavrar. Bu yüzden de onu Allah'a yönlendiren ilk ve en önemli olayın muhallebicinin ihtarı olduğu söylenebilir.

Ferit'i hakikatin peşine düşüren şey tanıştığı insanlar, bulunduğu mekânlar ve olaylardır. Romanda bunların hepsi Ferit'in hakikat (Allah)'i bulması için birer pusuladır. Hatta yazarın romanı iki bölüm olarak ele almasının temel nedeni de bu olabilir. Buna göre birinci bölümde okur, insan duygularının bütününe aşan algılama, telepati, ruhla temas kurma gibi pozitivizmle açıklanamayacak durumlara yer verir. Ferit'in bu olaylara hemen inanmayıp şüpheli yaklaşması eserin ikinci bölümünün hem Ferit hem de okur üzerindeki tesirini güçlendirir. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümü, Ferit'in yaşadığı paranormal olaylar, zaman zaman geçirdiği krizler-pansiyondaki kişiler ve muhallebici ihtiyarın telkinleriyle- inanmanın gücünü keşfetmeye başlamasıyla son bulur. Bu keşfin en güzel örneklerinden biri Ferit'in bir kriz anında Vafi Bey'den duyduğu duaya sarılmasıdır: "Hiçbir şey düşünemez oldu. Sendeleyerek yürüyordu. O anda içine bir kelime dadanmıştı: Hüvel-hayyü l-kayyum. Vafi Bey'in duasından bir parça. Yürüyor ve bazen dudaklarını kıvıldatarak tekrarlıyordu: Hüvel-hayyü l-kayyum" (Safa 179).

Bu örnekle metafizik hakikatin peşinde olan Peyami Safa, bunun mistisizmle gerçekleşebileceğini anlatmaya çalışır. Diğer taraftan insanın Allah'a ancak beninin ötesine geçerek ulaşabileceğinin de altını çizer.

Birinci bölümde hakikatin peşine düşen Ferit'in nihayet ikinci bölümde hem Büyükada'da bir eve taşınması hem de burada Matmazel Noraliya'nın ruhuyla kurduğu manevi ilişki onu hakikat (Allah)'e götürür. Berna Moran, Peyami Safa'nın Ferit'i Allah'a inanmaya yönlendirdiği birinci bölümde ne yapmak istediğini şöyle açıklar:

Metapsişik ve parapsikolojik birtakım olayların var olduğunu; bunların ancak ruhun maddeye doğrudan doğruya etkide bulunmasıyla, medyumlukla ve duyguları aşan algılamayla açıklanabileceğini; bugünkü 'maddeci ilim ve felsefenin' hakikati kavrayamayacağını; içgüdüye, sezgiye sırt çevirdiği için akla dayanan bu bilimin gerçekliğin sırlarını çözemeyeceğini göstermek (249).

Peyami Safa, eser boyunca mekânı ve ona ait unsurları da ustalıkla işler. Bu işleyişte mekân-insan arasında bir bütünlük vardır. Eda Hanım'ın hasta kızı Zehra ve her hâliyle belli olan fakirlikleri Ferit'in kaldığı pansiyona çok yakışır. Çünkü burası pis, kasvetli ve huzursuz edici bir hava taşır. Daha önemlisi ve üstünde durulması gereken şey şudur: Hem pansiyonun hem de Büyükada'daki evin Ferit'in yaşadığı değişim evreleri üzerinde büyük öneme sahiptir. Beşir Ayvazoğlu, bu husus şöyle açıklar:

Yüksekkaldırım'daki pansiyon aslında bir semboldür; Peyami bu pis muhitteki kasvetli ve karanlık pansiyonu kullanarak hayatın göremediği-miz bir yüzünü görünür kılmak ve Ferit'in Büyükada'nın aydınlık ve iç açıcı ortamında yaşayacağı mistik aydınlanmanın anlamını bu tezatla daha güçlü bir biçimde duyurmak istemiştir (447).

Ferit'in inanç dünyasında etkili olan mekân unsurunun önemi iki bölüm boyunca devam eder. Yani genel hatlarıyla bakıldığı zaman ilk bölümün bütününe hâkim olan huzursuz hava Ferit'in kaldığı pansiyonla bütün hâlinde verilir. Başka bir ifade ile bu durum mekân unsuru üzerinden yansıtılır. İkinci bölümde Ferit'in Büyükada'da daha önemlisi Matmazel Noraliya'nın evinde kalmasıyla sıkıntılı ve huzursuz mekân, yerini Ferit'in ruh temizliği ve huzurlu dünyasına bırakır. Çünkü Büyükada'daki ev, temiz ve aydınlık bir dünyadır. Tıpkı Ferit'in inanmaya başlamasından itibaren içinin temizlenmesi gibi... Bu, ikinci bölümde metapsişik ve parapsikolojik olayların yaşanmadığı anlamına gelmemelidir. Bir tarafta olaylar sürüp Ferit onları çözümlenmeye çalışırken diğer tarafta da pozitivist bilimin yetersizliği vurgulanmaya devam eder.

Eserde daha önce de belirtildiği gibi mistik felsefenin de propagandası yapılır. Ferit'in yaşanan paranormal olaylar neticesinde Matmazel Noraliya'nın evinde yaşadığı uhrevi deneyim, Matmazel Noraliya'nın ermiş kişiliği ve kendini Allah'a adanması gibi yönlerini öğrenmesi hem kişiliğinde hem de düşünce dünyasında değişimler yaşanmasına neden olur. Bu değişimin en belirgin göstergesi sevdiği kadın Selma'ya yaklaşım biçimi ve tamamen kendini gösteren iyilik - merhamet yönünün açığa çıkmasıdır.

Ferit'in mustarip olduğu konuların başında kendisini takip ettiğini düşündüğü siyah köpek gelir. Ancak Ferit'in peşinde olan siyah köpeğin değil, Tahir Bey'in yüklükte yatıyor olması, kendisini öldüreceğini söylemesi, Selma'ya kavuştuğu durumda ondan mahrum kaldığı zamankinden

daha çok mutlu olabileceğini düşünmesi ferdi ve mistik sezîş ile ilgili durumlardır. Çünkü Tahir Bey yokluktan, sefaletten yüklerde yatar. Selma'ya kavuşma ise Ferit'in ulaşabileceği en büyük hayaldir. Ferit'in aşağıdaki ifadeleri de insanî olanın kendi isteklerinin önüne geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir:

Çıldırmanı istemiyorsanız söyleyiniz. Beni peşime düşen siyah köpek değil, Tahir Beyin yükte yatması çıldırır. Ve bana söyleyiniz. Nasıl bir dünyada ben, Selma'ya kavuştuğum takdirde, ondan mahrum kaldığım zamankinden daha az bedbaht olabileceğime emin olabilirim. (...) Son tahlilinde sevgim onu kendimde veya kendimi onda yok etmek özleyişleriyle karışıyor. Aşkın, büyük zıtlıkları birbirleriyle hallü hamur eden temel duyguları bunlardır. Oradan ebedîliğe ve belki Allah'a çıkar gibi de oluyorum (Safa 196).

Başta sevdiği kadın Selma'yı sevişecek bir et parçası olarak görürken, inanç anlayışı değişen Ferit'in Selma'ya bakışı da değişir. Selma kendini ona sunduğunda ise Ferit kendini geri çekerek içinde yaşadığı değişmeyi şu sözlerle açıklar:

Ben seni apartmanın merdiveninde kucakladığım gün, Selma, bir hayvandım. Seni o gün dudaklarının lokumunda, göğsünün zıplayışında, diz kapaklarında ve topuğunda aradım. Bereket sen başka yerde idin. O kadar kolay bulunsaydın şimdi ne kalacaktı senden? O gün bana ilahî bir ders verdin sen (Safa 285).

Ferit'in bu sözleri eserin başındaki özellikleri göz önünde bulundurulduğunda hafife alınmamalıdır. Bu sözler aynı zamanda maddeci ruhunun büründüğü mistik zihniyeti de yansıtır. Söylenebilir ki başta inanç itibarıyla nihilist, düşünce yapısı bakımından pozitivist olan Ferit, yaşananlar sonucunda olaylara pozitivist yaklaşımla açıklama getiremeyeceğini anlar ve değişimi başlar.

Ferit'in çıplak görüp yatağına kadar giren kadın elbette arzuladığı Selma'dır. Çünkü esirin ilk bölümünde Ferit, uzun zaman Selma'yı ister ve ona cinsî duygularla yaklaşır. Siyah köpek ise her anlamda babasının düşüncelerinin etkisinde kalan Ferit'in yine babasından devraldığı inançsızlığın ve psikolojik sarsıntılarının vücut bulmuş hâlidir. Bu yüzden de Ferit'in peşini bırakmaz ta ki Ferit, maneviyata yönelene kadar:

Vehim olmaz. Zinhar seninkini de vehim telâkki eyleme. Köpek uykunda koyuna da girmiş diyorsun. Kıtırmir'in ahfadındandır. (...) Bir daha o köpeği görürsen korkma. Beşarettir. Ona doğru eğil. Meçhulâtan sual et. Lisan-ı beşerle cevap alırsın. Havlarsa, üzerine saldırsa korkma, imtihandır... (Safa 95).

Ferit'in Büyükkada'da Matmazel Noraliya'nın evinde yaşadıkları da anormaldir fakat pansiyonda yaşadıklarının aksine burada yaşadıkları onu huzura kavuşturur. Bu durum iki nedenle açıklanabilir:

1. Ferit'in birinci bölümde yaşadıklarıyla mistik bir zihniyete bürünmeye başlaması,

2. Ada'da kaldığı evin ve huzura kavuştuğu koltuğun Matmazel Noraliya gibi inançlı bir kadına ait olması.

Ferit'in inanma konusundaki değişiminde önemli rol oynayan isimlerden biri de Sorbonne mezunu felsefe öğretmeni Yahya Aziz'dir. Aynı zamanda Peyami Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda ortaya koyduğu tezi Ferit ile aynı pansiyonda kalan Yahya Aziz Bey'e söyler. Çünkü Yahya Aziz, eserin yansıtıcı merkez konumundaki kişisidir. Yani yazarın eserindeki sözcüsüdür. Ferit bir gün kaldığı odada yaşadığı olaylar üzerine fenalaşarak Yahya Aziz'in odasına gider ve yaşananlara bir açıklama getirilmesini aksi takdirde çıldıracağını söyler. Ferit'in başından geçenleri anlattığı sırada söyledikleri aynı zamanda eserin tezini de verir:

Aziz Bey, şimdi normalim. Beni bile şaşırtan bir vuzuh ile düşünüyorum. İki dakika sonra bana bir titreme gelebilir. Sizin karyolanızı tavana çıkmış görebilirim. Bu iki dakika içinde idrakimin geçirdiği istihalenin karanlık mekanizmasını bilmeyen bir ilmin bu hâlime bir isim koymaya hakkı olsa bile, bu ismi bize bütün bir izah sistemi gibi kabul ettirmeye hakkı var mıdır? Sırları sırlarla veya isimleri yine isimlerle izah eden bir bilgi 'Hayat hayattır', 'Varlık varlıktır' demiş olmaktan öteye geçiyor mu? (...) Eğer bana 'Bu budur bu' dan başka bir şey söylemeyen müspet felsefeyi aşamazsam, aklın tamamıyla lüzumsuzluğuna inanacağım. Abes bir varlık nizamı içinde akıl bir körbağırsak kadar vazifesizdir. İçgüdünün yerini almaya niçin boşuna uğraşılıyor? Eğer insanın aradığı mânâ kendi icadı değilse, mânâyâ mânâ veren kendisi değilse, bu, Allah'ın hikmetinden başka nedir? (...) Onun varlığı ve yokluğu hakkında bir karara varmak için, ya her biri kendi tecrübelerimizin yoluyla ferdî ve mistik bir sezisi kendimize rehber edeceğiz veya evrensel bir anlayışı doğrulayan küllî mefhumlar delâletleriyle düşüneceğiz (Safa 193- 194).

Yahya Aziz ve Ferit arasında geçen bu diyalogda inançsız olan Ferit'te yeşermeye başlayan inanmanın belirtileri görülürken yazarın sözcüsü durumunda olan Yahya Aziz aracılığıyla maddeci bilimin insanı-evreni açıklama ve anlamada yetersizliğine de açıklık getirilir. Peyami Safa, felsefesini Yahya Aziz'in ağzından şöyle ortaya koyar:

İnsanın esas meselesi ben'ini aşmaktır. Bunun dereceleri vardır; aile için, millet için ben'in aşılması mümkündür, ama yeterli değildir. Son aşama ben'in Tanrı'da kaybolmasıdır. Tasavvuf olsun diğer dinler olsun 'in-

sanın ben'ini Allah'ta eritmeye çalışmışlardır.' Ama bütün insanlar bu dereceye ulaşamaz (...) 'Ben' kendisini 'biz'e ve 'biz'den daha üstün bir perspektife doğru aşmalıdır. Taazuvun şartı transandanstır. Yoksa ben'lerin çarpışması ve boğuşması içinde parçalanma mukadderdir. Fertten millete, milletten insana, insandan Allah'a doğru aşmanın merhalelerini idealleştirmeyen ve kendi ölçüsünü yalnız kendisinde (ferte veya külli insan mefhumunda) bulan insanın nasibi bugünkü dünya katostrofundan başka nedir (Safa 271).

Birinci bölümde yaşadığı paranormal olaylara getiremediği açıklama Ferit'i manadaki derinliği aramaya götürür. Ferit bu girdapta mücadele ederken Ferit'in kız kardeşi Nilüfer'in yanında kaldığı cimri, acımasız, kötü niyetli teyzesi Necmiye Hanım da inanma noktasında bir fonksiyon üstlenir. Necmiye Hanım, namaz kılmayı ihmal etmez. Ama abdest alacağı suyu sabahın erken saatlerinde verem olan Nilüfer'e eziyet olsun diye ısıtırmaktan çekinmez. Zaten Necmiye Hanım'ın da yaptığı ibadete rağmen yaratıcının varlığından yana şüpheleri vardır. Onun ibadeti bir alışkanlıktan ibarettir. Yoksa o da ruh/madde çatışması içindedir. Bu da duruma farklı bir bakış açısı kazandırır:

- Ben töbe estağfurullah, Allah'a da isyan ederdim, demiş. İnanmaz oldum ona. Töbeler olsun, hâlâ var mıdır, yok mudur, bilmem, demiş. Olsa böyle mi yapardı derim. Fakat alışmışım ibadete, yine de hamdolsun (Safa 176).

Hâlbuki Ferit değil ibadet etmek, Allah'ın varlığına bile inanmayan biri olduğu hâlde yüreğinde taşıdığı merhametle insanlara yardım etmekten çekinmez. Ferit'in tanık olduğu yokluk karşısındaki tutumu onun merhametli yönünü de ortaya koyar. Aslında Ferit'in inanma sürecinde geçirdiği değişimde çevresindeki herkesin payı vardır. Onun için de teyzesi ölüp ona ve kardeşi Nilüfer'e miras bıraktığında Ferit, -ki bu eserin sonlarına doğru olur- Eda Hanım'a yardım eder ve ona bunun Tahir Bey'in duaları sayesinde gerçekleştiğini söyler. Bununla dindar bir kişilik olan Tahir Bey yüceltilirken Ferit'in inançlı biri olmaya başladığına da vurgu yapılır.

Eserin vaka zamanının İkinci Dünya Savaşı yılları (1939-1945) olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Peyami Safa ve çağdaşları bu savaşın yıkıcı etkilerini tecrübe eden aydınlardır. Savaşın etkilerini fikrî bakımdan Ferit'te, ekonomik bakımdan ise Eda Hanım'ın sekiz-dokuz yaşındaki oğlunun eline bakmasında bulmak mümkündür:

Ferid, Türk toplumunu sarsan iktisadî krizi toplumda kendini bariz bir şekilde hissettiren ilişki kopukluğunu, nihayet manevî ve fikri dalgalandırmayı, nefsinde en derin şekilde yaşayan bir gençtir. Bütün bunlara ilaveten, romanın sathına hâkim olan sosyal sefalet ve yoklukları, devrin genel tablosundan ayrı düşünemeyiz (Tekin 119).

Yaşanan gelişmeler, dejenere bir babanın nihilist çocuğu olup arayış ve değişim süreçlerinden geçen Ferit'in mistisizmle yolunu bulmasını sağlar. Ferit'i tam anlamıyla inanan bir insan olmaya hazırlayıp hakikati görmesi ancak bir aracının (Noraliya) ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Bu süreçte yani Ferit'i Noraliya'ya / inanmaya götüren serüvende Ferit, birçok sistematik düşünce ekseninden geçer: Nihilizm, marksizm, milliyetçilik ve pozitivizmin yanında Selma'ya olan aşkı vb. de bunun bir parçasıdır. Mehmet Tekin'in aşağıdaki ifadeleri de Ferit'teki inanma üzerinde etkili olan etkenleri ortaya koyar:

Ferid, 'behimi' halden, bazı kişi ve olaylardan gelen tesirle 'beşerî' noktaya yükselir. Romanın olay örgüsünü teşkil eden halkalar, bu yükselişi temin edecek yönde -ve çatışmadan uzlaşmaya doğru- düzenlenir. Bu düzenleme içinde Ferid, sırasıyla inkâr, tereddüt ve kabul merhalelerinden geçer (131).

Matmazel Noraliya "Karanlık duvar"ı aşarak -Allah ile arasındaki engeldir- Allah'a kavuşur. Noraliya'yı buna götüren hayatında istediği hiçbir şeyin gerçekleşmemesidir. Dolayısıyla bununla anlaşılabilir ki istenen ve arzu edilene kavuşamama onu en yüceye götürür. Ferit ise yıllardır peşinden geldiğine inandığı siyah köpek, geçirdiği krizler ve anlamlandırılmadığı paranormal olaylar yüzünden delirmenin eşiğindedir. Onu bu durumdan kurtarıp yaşadıklarıyla huzura erdirecek bir aracıya ihtiyacı vardır. Bu aracı Matmazel Noraliya'dır. Noraliya'nın ruhu aracılığıyla derin bir iç huzura kavuşan Ferit üzerinden nihilist, hedonist ve pozitivist bir bireyin mistisizme geçişine şahit olunur. Ferit'in nihilist kişilikten mistik bir kişiliğe geçişinin göstergesi olan gelişmeler, Ferit'in ben'ini tanımasını ve aşmasının da belirtileridir: "Noraliya Ferit için maddi olandan ruhsala yönelişin odak noktası olan kişiliktir" (Şenderin 225).

Hülasa yazar, Berna Moran'ın ifadesiyle "mistik bir dünya görüşünün savunması" (245) olan *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit'in yaşadığı parapsikolojik olayları ve Ferit'i kurtaracak gücü maneviyata dayandırır. Bu güç dindar bir kadın olan Matmazel Noraliya'nın ruhudur. Ferit onun ruhuyla temasa geçerek ihtiyacı olan değişmeyi yaşar. Bu elbette bir anda gerçekleşmez. Yazar bunun için bir ön hazırlık yapar ve Ferit'e kaldığı pansiyonda çeşitli psikolojik buhranların yanında paranormal olaylar yaşatır. Daha önemlisi onu Yahya Aziz Bey ile tanıştırır. Onunla ettiği sohbetler, Ferit'in fikirleri ve kişiliğindeki ilk değişim kıvılcımlarını harekete geçirir. Bu değişim ortaya Allah ve ruha inanan, hakikati ise mistik felsefede bularak huzura kavuşan bir Ferit çıkarır.

Varoluşsal Sorunların romanı *Yalnızız*:

Yalnızız'da inanmayı şekillendiren ve bireyi bütünleyen birçok husus mevcuttur. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit'in zayıf manevi dünyasından onu kurtaracak bir güce ihtiyacı vardır. Nihayetinde o güç sayesinde Allah'ın varlığı ve büyüklüğünü kabul eder. *Yalnızız*'da ise durum daha farklıdır. Öncelikle Samim, karakter bakımından Ferit gibi zayıf değildir. Aksine kendini gerçekleştirmiş biridir. Hatta mükemmeldir. Tanrı'nın varlığına inanmakla birlikte onun da manevi dünyasında birtakım gelgitlere neden olan metapsişik olayların sarsıcı etkisi vardır. Ancak yaşanan bu olaylar onun Tanrı inancını destekleyen gelişmelerdir. Bunların yanında *Yalnızız*'da da yer yer bireyin inanma probleminin işlendiği unutulmamalıdır. Manevi değerlerin temsilcisi durumunda olan Samim, sevdiği kız Meral'in bir yalanını yakalar. Bu yalan bir taneyle kalmaz ve bir silsile hâlinde devam eder. Meral, arkadaşı Feriha'nın özendirilmesiyle âdeta bir gayya kuyusunun içine sürüklenir. Çünkü Meral, maddenin vereceği mutluluğun peşindedir, Feriha da ona bunun yolunu gösterir. İdeal bir kişilik olarak çizilen Samim, insanın yalnızca maddeyle mutlu olamayacağını bildiği gibi yine her sorunun da pozitivizm ve determinizmle yanıt bulamayacağını bilir:

Samim biraz hoca, biraz baba, ama daha çok sevgili kimliğini taşıyan bu erkek, kendisinden yaş, deneyim, bilgi bakımından çok küçük olan Meral'in dikkatini benliğindeki ikiliğe çekerken, yazarın sözcülüğünü yapmaktadır (Aytaç 116).

Eser boyu yaşanan gelişmeler ve Meral'le annesinin trajik sonu okuyucuya Samim'in bildiklerini bir mesaj niteliğinde aktarır. Bu çalışmada özellikle birey üzerinden "inanma" bir problem olarak irdelenmektedir. *Yalnızız*'da da yalanın rolü inkâr edilemeyecek kadar önemlidir. Çünkü kişiler arasındaki yalanlar -yani inanmayı engelleyen etken- *Yalnızız*'da bireysellikten çıkıp külli bir hâl alır. Eseri bütünleyen ve hatta inanma probleminin temelini oluşturan durum, Meral'in ilk kez Samim'e yalan söylemesiyle başlar. Daha sonra bu yalanların arkası gelirken olay örgüsünün devamında bir bölüm boyunca süregelen Selmin'in annesine ve dayılarına söylediği yalanlar ortaya çıkar.

Yalnızız'da kısaca değinilmesi gereken bir diğer husus, eserdeki prolog bölümüdür. *Prolog*, anlamının dışına çıktığı için (Yazar burada niyeti veya eserde gelecek bölümler hakkında bilgi verir.) eserin bütününden bağımsız düşünülemez. Verilmek istenen maksadın anlaşılması açısından Mehmet Tekin'in eserin Prolog kısmının önemini vurguladığı aşağıdaki ifadeleri anlamlıdır:

'Prolog' kısmı, zannedildiği gibi romandan ayrı 'müstakil bir parça' veya müstakil bir hikâye değildir. Şayet böyle olsaydı, yazarın, bu kısmı

çıkartıp çıkarmayıışı, pek bir şey ifade etmeyecekti. Hâlbuki ‘prolog’ kısmı içinde, romana bir bakıma enerji veren bir sırsaklamaktadır ki bu sır, Meral’in ‘tütüncünün önünde’, Samim’e ilk defa yalan söylemesi, onu aldatması hadisesidir. Yalnızız romanının psikolojik ve fikri temellerinin kurulmasında, önemli fonksiyona sahip olan bu yalan hadisesini Samim, roman boyunca hatırlayacak Meral’in intiharına kadar zihnini, bu hadisenin tesirinden kurtaramayacaktır (135).

Yalnızız’ın dayandığı temel felsefe “dip zıtlık” ya da “kutupluluk” (düalizm)’tur. Bu durumun yansıtıldığı iki kişi Samim ve Besim’dir. Yani dip zıtlık Besim ve Samim’in kişiliğinde anlam bulur. Bunun yanı sıra gerçek ve ideal dünya ikilemi, Meral’in içinde bulunduğu gerçek-hayal çatışması da eserin temellendirildiği zıtlığı yansıtır.

İnsanın iki beninin olduğunun altını çizen Samim, bu ben/benliklerin insan hayatındaki yerini anlatırken aşk/fedakârlık hâlindeki birinci benlik kendini aşar ve ebedilik değerleriyle bütünleşir. Bu sevgili beşerî aşktan Allah aşkına kadar gider. Böylelikle birey fanilik sıkıntısından da kurtulur. İkinci benlik ise fani değerlere sarılır. Samim bunu tabiat, biyolojik hayat ve içgüdülerle açıklar. Samim’e göre para, lüks hırsı ve keyif ahlakı birinci benliği baskı altında tutan ikinci benliktir. Şehvet, kibir, gösteriş değerleri oradadır ve Meral de ikinci benliğinin komutlarıyla hareket eder. Sınasını da bu uğurda verir. Neticede yaptığı vicdan muhasebesi sırasında Samim’den dinlediği bu iki benliğin getirilerinin farkına varır. Ancak bu farkındalıkla düşündüğünde artık bir bunalımın eşiğindedir. İçinde bulunduğu durumu ise ardında bıraktığı pusulada şöyle özetler: “İntihar ediyorum. Kendi kendimden nefretim çerçevelediği ve çirkinleştirdiği bir dünyada yalnızım” (Safa 423).

Samim olaylara ruhu ve kalbiyle yaklaşan biridir. Bunun için his dünyası da güçlüdür. Yani Samim Batı ile ilişkilendirilen beden ve maddeden uzaktır. Meral de bunun farkındadır. Özellikle Meral’in yalanlarının yakalanması noktasında Meral, Samim’e bu durumu sorar:

...Sanki sen içimden geçen her şeyi hissediyorsun. Telepati mi bu, tesadüf mü? Onu düşünüyordum.

-Şüphesiz telepati.

-İnanır mısın sen buna?

-Zannederim. İnsanların hayatında sık sık olan bir şeye inanmamak, inanmak değil, inanmamak, izahtan âciz kaldığımız her hâdiseyi hurafe sayan bir hurafedir (Safa 250).

Benzeri telepatik olaylar eser boyu devam eder. Samim’in Meral’in aklından geçirdiği ruju alıp ona hediye etmesi, Meral yanarak öldüğünde Samim’in kendi evinde yanık kokusu hissetmesi ve Meral’in annesi Neci-

le'nin kızıyla ilgili yaşanacakları önceden hissedip sıkıntılı bir gece geçirmesi de bu telepatik olaylara örnektir. Bunun yanı sıra Necile'nin evinde çalışan Renginaz'ın yaşadığı paranormal olaylar, eserdeki en çarpıcı ve dikkat çekici kısımlardır. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Zehra ve Ferit, *Yalnızız*'da ise Renginaz metapsişik etkiye açık kişilerdir. Bu etkinin şiddetiyle Renginaz'ın yaşadıkları ancak mistisizmle açıklanabilir. Son zamanlarda tuhaf bir ruh hâli içinde olan Renginaz'a Meral'in yanarak öleceği âdeta malum olur. Yazar, yaşanan paranormal olayın etkisini güçlendirmek için Renginaz'ın duyduğu ve açıklayamadığı sesleri Necile'ye de duyururken Renginaz'a Meral'in ne şekilde yanacağını bile görür:

Islık sesi de çoğalıyor. Fırtına mı var dışarıda?...

-Biri beş geçe, diye mırıldandı.

Necile bir eliyle acıyan kolunu tutarak sordu:

-Ne diyorsun Renginaz? Ne oldu birdenbire sana? Açıldın mı şimdi?
(...)

-Biri beş geçe.

-Ne var biri beş geçe?

-Öyle dediler.

-Kim dedi?

(...)

-Aklın başında değil senin, dedi, açık bırakmışsın kapıyı.

(...)

-Vallahi kapadım ben. (...)

İkisi de titriyordu. Necile ıslık sesinin çoğalmaya başladığını duydu
(Safa 395- 397).

Yalnızız'da inanç konusunda yetersizliğiyle dikkati çeken isimlerden biri de Necile'dir. Bu yüzden Renginaz'ın yaşadıkları karşısında kapıldığı korkunun dehşetiyle Allah'a sığınır. Ama o da farkındadır ki ancak korkudan ne yapacağını bilemediği anda aklına Allah gelmiştir ve O'na sığınağı da bunun utancıyla: "Necile Renginaz'ın yüzüne bakmaya da cesaret edemiyordu. Tekrar elini kalbinin üstüne koydu. Allahım... -Yalnız böyle zamanlarda Allah'ı ararsın değil mi?- Beni affet." (Safa 400).

Yukarıdaki aktarımdan da anlaşıldığı üzere Necile'nin üstün bir varlığa sığınağı ancak yaşadığı korku ve çaresizlik sonucunda gerçekleşir. Hume, *Dinin Doğal Tarihi* adlı yapıtında dinin insan ruhunda nasıl meydana geldiği sorusunu tartışır. Yanıtı ise okuyucuyu doğrudan *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'ndaki Ferit ve *Yalnızız*'daki Necile'ye götürür. Çünkü Hume dinin kaynağı olarak korku ve umudu gösterir. İnsanın doğa olayları karşısında yaşadığı korkular, umutlar, sarsıntı ve mutluluklar onda

“yüksek varlıklar” tasarımı yaratmış ve onu bunlara tapmaya götürmüştür (Gökberk 325). Ferit ve Necile’de de ancak açıklayamadıkları korkular sonucunda inanmanın başladığı görülür.

Renginaz’ın yaşadığı paranormal olaylar, Necile’ye Allah’ı hatırlatırken Samim de son günlerde üzerinde çalıştığı ve Meral’in ölüm bahsinde özellikle gündeme gelen telepati, spiritüalizm ve parapsikolojik olaylar gibi konuları bir daha ifade etme fırsatı yakalar. Samim’in mesajı açıktır: İnsanları maddenin boyunduruğundan kurtarıp içindeki Allah’ı görmeye davet eder.

Peyami Safa, parapsikoloji ve spiritüalizm üzerinden kurduğu ilişki ile aslında mistik bir zihniyet ortaya koymak ister. Bunun için de Samim, Meral’in ölümünden sonra insanı ve benini değerlendirirken en yüksek tabakaya mistisizmi yerleştirir:

Nihayet üçüncü ve en yüksek tabaka mistiktir. İnsanın ruhunu Allah’a temasa getirir. Meral’in kendi kendinden nefreti, bu ‘şuurüstü’nün sosyal tabakasıyla ‘şuuralı’nın somatik tabakası arasında bir mücadelenin işaretidir (Safa 447).

Meral mistik zihniyetten yoksun biridir. Bu yoksunluğun ruhu üzerinde yarattığı etki, sonunda onu intihar fikrine kadar götürür. Meral ve *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nda Ferit üstün bir gücün farkındadır. Ancak Ferit o gücü keşfedip Allah’a ulaşırken dünyevî zevklerin peşinde olan Meral, Paris hayalleri kurmaktan bu gücü keşfetmeye vakit bulamaz. Onu keşfetmeye başladığında ise korkunç son yaklaşır:

Samim bilmiyor ama, bilmesinden daha fena bir his içinde. Hissediyor. Büsbütün fena bu. Kötülüğüme hudut çizemiyor. Ve iğreniyor benden şu dakikada. Ve Samim değil yalnız. Ondan daha mühim bir varlık iğreniyor benden. Bu varlık, tuhaf, vücudu yok onun. Fakat hissediyorum ki vardır o. Samim’den, Nuri’den, Cezmi’den, Talat’tan, Şakir’den, babamdan, Ferhat’tan. Annemden, benden fazla var. Her yerde var o. Allah mı? Değil. Ona yakın bir şey. Dur, dur. İsmi bulacağım gibi geliyor. Var bir ismi onun. Fa... Fazilet. Fazilet derler değil mi? Yahut iyilik (Safa 322-323).

Samim, Meral’i inandığı yanlıştan kurtarmaya çalışırken bu sırada gerçekleşen gelişmelerle egoist, hedonist ve materyalist Meral’i düştüğü bunalım ve yanlışlardan ancak ölümün kurtarabileceğine şahit olur.

Denilebilir ki Samim, iki dünya savaşının neticesinde oluşan yeni dünyanın dayattıklarından memnun olmayan hatta kaçan, bunun için de yüz elli yıl sonrasının dünyası olan Simeranya’ya (ütopyaya) sığınan biridir. Bütün çabalarına rağmen Meral’i içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaramayan Samim’e, Meral ve annesinin ölümünden sonra kitabını bastırma

kararı aldırır. Bu karar aynı zamanda Samim'deki ikililik ve çatışmaların da bittiğini gösterir. Bununla elbette yazarın mesajı da yerini bulur. *Yalnızız*'ın sonunda Samim'in sevgilisi Meral'in ve eski sevgilisi Necile (Meral'in annesi)'nin ölümü, Samim'in karşısında durduğu görüşlerin (materyalizm, hedonizm, egoizm) mağlubiyeti veya toplumsal ahlakın, idealizmin ve spiritüalizmin materyalizme üstünlüğü şeklinde de yorumlanabilir:

Bütün çatışmaların neticesinde, kazanan veya kaybeden şüphe-siz ki fert olur: Kayıplar onu, derin yalnızlığa mahkûm eder ve nihayette ölüme götürürken, kazançlar ise onu, yaşamanın sırrının, nerede ve neye inanmada olduğunu gösterir. Bu hâdisenin bir başka ifadesi de insandaki 'olmak' veya 'olmamak' meselesidir. Yalnızız, bu iki kutup arasında kalan ve bir vakte kadar tercih zorluğu çeken insanın yaşadığı dramın romanıdır (Tekin 152).

Yukarıdaki sözlerden de anlaşılıyor ki eser kişilerinden bazılarının temsil ettiği fikirler vardır: Samim idealizm, spiritüalizm ve toplumsalcı duyarlılığı, Besim nihilist ve epikürist kişiliği, Ferhat toplumu ve ahlaki kuralları, Meral ise hedonist, egoist ve dejenere kişiliği temsil eder.

Çoğunlukla gerek kişiler gerek ülkeler arasındaki çatışma ve savaşların baş nedeni materyalizmdir. Materyalizmin insanı peşinden sürüklediği cezbedici kaideleri, insanı âdeta bir çılına dönüştürür. Bu yüzden Peyami Safa eserde fikirlerinin taşıyıcısı konumunda olan Samim üzerinden (yansıtıcı merkez) materyalizmi eleştirir ve materyalizme üstün gelecek bir karşıt güç ortaya koymaya çalışır. Aynı zamanda ahlak, inanç ve manevi değerlerin zayıflığı söz konusu olduğunda materyalist zihniyetin çözümdeki yetersizliğini vurgular. Savaş Özden'e ait aşağıdaki ifadeler de *Yalnızız*'daki maddeci zihniyetin eleştirisidir:

Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı eseri modern hayatın, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin de etkisiyle maddeci zihniyete sahip, kendi iç dünyasının karmaşıklığı ile ne için var olduğunu bilmeyen, hayattan hiçbir beklentisi olmayan, maneviyatla bağlarını koparmış insanlar yetiştirmesini eleştirmektedir (348- 361).

Yukarıda da değinilen özelliklerinden dolayı eserde Simeranya'nın varlığı küçümsenmemelidir. Çünkü Simeranya'da -bütün özellikleriyle- mistik bir dünya görüşü hâkimdir. Yaşanan felaketlerden sonra Samim'in Simeranya'yı bastırmaya karar vermesi elbette manidardır. Samim'in bilhassa Meral ve annesi Necile'nin ölümünün ardından eseri bastırmaya karar vermesi, içinde bulunduğu dünyaya daha net ifadeyle iki savaş sonrasında yaşanan metafizik dünyaya karşı mistik bir başkaldırı olarak yorumlanabilir. Bu yüzden eserin sonunda bütün insanlara Allah'ın varlığını esas alan bir çağrıda bulunur:

Ey insan! Bu kitabı sana ithaf ediyorum. Başının üstünden büyük bir rüzgâr geçiyor. Yalancı bir fecirle başlayan asır kararıyor ve sana tek ümit ışığı olarak en kudretli kaynağı uranium'da değil, senin ruhunda sıkışmış maddeden kopararak çıkardığın korkunç tahrir âletinin patlayışından yükselecek alevi bekletiyor. Ey bahtsız! Tarihinin hiçbir devrinde kendine bu kadar yabancı, bu kadar hayran ve düşman olmadın. Laboratuvarında aradığın, incelediğin, oyduğun, dibine indiğin, sırrını deştiğin her şey arasında yalnız ruhun yok. (...) Otuz yıl içinde gördüğün iki muazzam dünya harbinin kan ve gözyaşı çağlayanlarında en büyük dersi arayan gözlerine bir körlük perdesi indirdi. Bırak şu maddeyi boş şu ölçü dehanı, doy şu fizik ve matematik tecessüsüne, kov şu kemiyet fikrini, kendi içine, koş kendi kendinin peşinden, bul onu, bul kendini, bul ruhunu, bul, sev, bil, an, gör, kendi içinde gör Allahını... (Safa 467).

Sonuç

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ve *Yalnızız* içerdikleri mesajlar bakımından birbirlerini tamamlayan romanlardır. Her iki eserde de materyalist ve pozitivist dünya görüşünün yetersizliği vurgulanırken çözümü bu yaklaşımlarda arayanların içine düşeceği yanlışlar ve teslimiyet verilmektedir. Bunun için de birey, ilahi olana davet edilir. Yine her iki eserde de paranormal olayların varlığı dikkati çeker. Yazar bununla şu iki amacı gözetmiş olabilir:

1. Her sorunun determinist ve pozitivist yaklaşımla açıklanamayacağına etkileyici bir yolla okuyucuya göstermek,
2. Bireyin zayıf manevi dünyasını yaşanan paranormal olaylar aracılığıyla güçlendirmek. Çünkü bireyin teslimiyeti genellikle en büyük çaresizlikler karşısında gerçekleşir.

İki eserde de bireyin materyalist zihniyetten kurtulup Allah'a yaklaşması önerilir. *Yalnızız* ve *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ele alınırken "insan"ı esas alan bir yapısının olduğu dikkati çeker. Bununla beraber eser kişilerinin yaşadıkları korkular sonucunda inanmaya başlayıp Tanrı'ya sığınmaları inanmanın bir problem olarak irdelenmesine neden olur. Ferit benin önemini kavrayıp benliği keşfettikten sonra biz kavramı ile hakikate yani Allah'a ulaşır. Samim ise maddi varlık âlemindeki bireyin kendini aşım maneviyata gitmesi gerektiğini vurgular. Samim'in kurtuluşu insanlığın kurtuluşudur. Bu da ahlakla gerçekleşir. Meral'in yanarak ölümü ise insanın yaşadıklarının onu sürükleyeceği felaketi yansıtır.

KAYNAKLAR

Ağaoğlu, Samet. *İlk Köşe*. Yapı Kredi Yayınları, 2013.

- Akyüz, Kenan. *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*. İnkılap Yayınları, 1985.
- Aytaç, Gürsel. *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*. Doğubatı Yayınları, 2016.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Peyami*. Kapı Yayınları, 2017.
- Bürün, Vecdi. *Peyami Safa ile 25 Yıl*. Yağmur Yayınları, 1978.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi, 2003.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. Remzi Kitabevi, 1988.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İletişim Yayınları, 2013.
- Okay, M. Orhan. *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. Dergâh Yayınları, 2014.
- Özden, Savaş. “Yalnızız’da İnsanın Anlamlandırılması Meselesi.” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, no. 8 (1), 2019, ss. 348-361.
- Safa, Peyami. *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*. Ötüken Yayınları, 1998.
- Safa, Peyami. *Yalnızız*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Şenderin, Zübeyde. “Ruhçu ve Maddeci Görüş Ekseninde ‘Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’.” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 29, 2010, ss. 209-233.
- Tekin, Mehmet. *Peyami Safa’nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma*. Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1990.
- Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. Ülken Yayınları, 2005.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.